

principium efficiens, et ultimus finis rerum omnium, juxta illud Prov. 6. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Quamvis enim actus divinæ voluntatis nullam sui causam, atque adeo nec finalem habeant, sed infinita Dei bonitas sit ipsi ratio volendi modo eminentissimo citra causalitatem; nihilominus operationes Dei ad extra, sicut efficienter, ita et finaliter, a Deo causantur. Quod autem in agente creato finis non causet actiones externas, nisi causando prius actus internos; ideo accidit, quia finis, ut causet, debet amari, et amari nequit ab agente creato, nisi causet amorem. At a Deo potest utique amari finis, tametsi nihil hic in Deo causet. Accedit, quod actio externa creaturæ de se indifferens est, ut ex variis finibus imperetur, ideoque non aliter pendet a fine determinato, nisi quatenus pendet ab actu interno, qui prius a fine causatur. At actio externa Dei non est indifferens respectu finis ultimi; cum sit essentialiter impotens causari a Deo, nisi ut operante propter semetipsum: quare per se est causalitas Dei, tum ut efficientis, tum ut ultimi finis» (1). De agentibus insensibilibus dicendum videtur, actiones eorum, licet ad suos fines certissime tendant, non tamen habere proprie finalem causam. Finis enim non causat, nisi prout bonitas ejus appetitui per cognitionem proponitur. Nihilominus communiter dici solet actiones etiam naturalium et insensibilium agentium esse propter finem et effecta causæ finalis; non quidem præcise prout ab ipsis naturalibus agentibus egrediuntur, sed prout simul sunt a causa prima, quæ in omnibus et per omnia operatur, vel prout ipsa agentia naturalia substant directioni et intentioni causæ primæ: quapropter dicuntur etiam non tam operari propter finem, quam in finem dirigi a superiori agente. Denique bruta animantia, cum cognoscant sibi convenientia objecta, et appetant quærantque illa, videntur aliquo modo causalitatem finis participare, operando propter finem; verum quia non cognoscunt formalem rationem convenientiæ vel utilitatis non ita moventur ut possint unum ad aliud ordinare,

(1) Lossada, loc. cit., n. 27. Cfr. Suarez, loc. cit., n. 8 seqq. ubi fuse res ista pertractatur. Verum forte in Theologia de his agendi opportunitior locus accidit.

ideoque non tendunt in finem formaliter ut finem, nec in medium ut medium, neque in finem propter se, nec in media propter finem. Quare causalitas finis respectu brutorum est valde imperfecta.

ooo. Jam de causa objectiva id solum dicere sufficit, objectum tripliciter considerari posse: primo prout median-
tibus specibus influit in actum cognitionis; et hoc pacto causa objectiva revocatur ad efficientem. Secundo prout mensurat et specificat actus ipsos; et sub hac consideratione causa objectiva reduci potest ad formalem. Tertio prout bonitate sua voluntatem allicit ac movet, et sic pertinet ad finalem causam.

Quid de causa
objectiva

ARTICULUS III.

De causa exemplari.

425. Exemplar duplex solet distingui, internum et externum. Externum est, res oculis subjecta, quam quis imitandam sibi proponit: internum est similitudo operis faciendi, quæ mente præformatur: quare vocatur græcè *idea*, quam, interprete Tullio et S. Augustino (1), latine dicere possumus *formam* vel *speciem*, aut etiam rei faciendæ *rationem*. Quid autem sit internum istud exemplar, a multis PP. ac Philosophis celebratum, de quo potissimum hic loquimur, præclare Angelicus explicat his verbis: *Forma... alicujus rei potest dici tripliciter: uno modo a qua formatur res, sicut a forma agentis procedit effectus formatio. Sed quia non est de necessitate actionis, ut effectus pertingant ad completam rationem formæ agentis, cum frequenter deficiant, maxime in causis æquivocis; ideo forma, a qua formatur aliquid, non dicitur esse idea vel forma. Alio modo dicitur forma alicujus, secundum quam aliquid formatur; sicut anima est forma hominis, et figura statuæ est forma cupri; et quavis forma, quæ est pars compositi, vere dicatur esse illius forma, non tamen consuevit dici ejus idea, quia videtur hoc nomen idea significare formam separatam ab eo, cujus est forma. Tertio modo dicitur forma alicujus illud, ad quod aliquid formatur: et hæc est forma*

Quid et quoti-
plex exemplar.

(1) Lib. 83, *Questionum*, quæst. 46.

exemplaris, ad cuius similitudinem aliquid constituitur; et in hac significatione consuetum est nomen *ideæ* accipi, ut *idem* sit *idea*, quod *forma*, quam aliquid imitatur. Sed notandum est, quod aliquid potest imitari formam aliquam dupliciter: uno modo ex intentione agentis, sicut pictura ad hoc fit a pictore, ut imitetur aliquem, cuius figura depingitur; aliquando autem est prædicta imitatio per accidens, præter intentionem et a casu, sicut frequenter pictores faciunt imaginem alicujus, de quo non intendunt. Quod autem imitatur aliquam formam a casu, non dicitur ad illam formari, quia *ly* ad videtur importare ordinem ad finem. Unde cum forma exemplaris vel *idea* sit, ad quam formatur aliquid, oportet quod formam exemplarem vel *ideam* aliquid imitetur per se, non per accidens. Videmus etiam, quod aliquid propter finem dupliciter operatur: uno modo ita quod ipsum agens determinat sibi finem, sicut est in omnibus agentibus per intellectum; aliquando autem agenti determinatur finis ab alio principali agente, sicut patet in motu sagittæ, quæ movetur ad finem determinatum, sed hic finis determinatur ei a projiciente. Si ergo aliquid fiat ad imitationem alterius per agens, quod non determinat sibi finem, non ex hoc forma imitata habebit rationem exemplaris vel *ideæ*; non enim dicimus, quod forma hominis generantis est *idea* vel exemplar hominis generati; sed solum hoc dicimus, quando agens propter finem determinat sibi finem, sive illa forma sit in agente, sive extra agentem. Dicimus enim formam artis in artifice esse exemplar artificati, et similiter etiam formam, quæ est extra artificem, ad cuius intentionem artifex aliquid facit. Hæc ergo videtur esse ratio *ideæ*, quod *idea* sit forma, quam aliquid imitatur ex intentione agentis, qui determinat sibi finem (1). Cujus definitionis plana sunt omnia verba ex præmissa Doctoris Angelici declaratione, unde habetur, quod exemplaris *idea* sit similitudo vel imago mente præconcepta, cuius instar fit aliquod opus, non casu, sed ex intentione operantis. Concinit huic definitio S. Anselmi, qui exemplarem *ideam* definiit: Præcedens aliquod in ratione facientis exemplum rei faciendæ, speciem similitudinem, regulam (2). Itaque sola

Definitio
de exemplari.

(1) S. Thom., de Verit., q. 3, art. 1. Cfr. S. August. de Civit. Dei lib. 12, cap. 25.

(2) S. Anselm., Monolog., cap. 8.

rationalia entia utuntur exemplaribus, si proprie loqui velimus, illa enim sola possunt proprie finem intendere formamque operis faciendi præconcepere, et cum illa opus ipsum comparare. Animalia vero, ut simiæ, quæ humanas actiones imitantur, proprie non utuntur exemplari. Ipsa etiam agentia intelligentia, si Deum excipias, non adhibent exemplaria pro naturalibus operationibus, sed solum pro artefactis. Deus autem qui omnia sic creavit, ut rationes singulorum entium, suam propriam essentiam contemplando mente præformaret, omnium creaturarum rerum *ideas* exemplares habuit: unde solet tota natura ad Deum comparari, sicut opus artis ad artificem, magis enim pendet a directione divinæ *ideæ*, quam opificum ab artifice creato (1). Exemplaria porro *ideo* dicuntur *formæ* ac *species*, quia præ se ferunt formam, quæ ab artifice operi suo imprimenda est, qua in suo peculiari esse graduque perfectionis constituatur; vocantur autem *ideæ* sive ab *ἰδέω*, quod est forma, ut vult S. Thomas (2), sive ad *εἶδω*, quod est *videre*, quia artifex non operatur nisi ea spectando, vel respiciendo (3).

Quænam
agentia utuntur
exemplari.

426. Jam formam hujus modi exemplarem primum necessariam prorsus artifice esse dubitari nequit. Nam effectus determinatæ speciei manare non potest nisi ab agente, quod ad illum aliquo modo determinatum sit. Atqui ad certum effectum producendum determinari agens intellectuale quoad specificationem nequit, nisi per *ideam*. Et re quidem vera artifex ex ipsa natura sua determinatus non est ad effectum artis producendum, sicut est determinatus ad effectus naturales. Undenam ergo determinatur, ut hoc præ alio artefactum producat? An ex voluntatis imperio? At voluntas quidem potest quoad exercitium actionis determinare, non vero quoad speciem, ut per se patet: est enim potentia cæca, quæ nequit formas quasi typos rerum faciendarum ipsa conflare, sed tantum ab intellectu præconceptas præscribere. Ergo *idea* exemplaris opus est artifice, ne temere vel casu operari

Idea exemplaris
necessaria
est artifice.

(1) Suarez, disp. Metaph., 25, sect. 1; Lossada, Physic., tract. 2, disp. 2, cap. 4, n. 10.

(2) S. Th., 1.º dist. 36, q. 2, art. 1.

(3) Ludov. Vives, In lib. 7 de Civit. Dei.

dicatur (1). Ut enim scribit S. Anselmus: *Non potest ullo pacto rationabiliter aliquid fieri ab aliquo, nisi præxistat in mente operantis aliquod exemplum rei faciendæ* (2).

Exemplar vero
causa est.

427. Nec solum necessarium est artifici exemplar, sed etiam veram causæ rationem habet, quemadmodum communi Philosophorum ac Theologorum sensus tenet (3). Probatur autem facile, quia opus arte factum, quatenus per se ac non fortuito factum, proprie sic pendet ab idea præcedenti, ut ejus perfectionem quodammodo sapiat atque imitetur. Atqui hoc proprium non est meræ conditionis, verum omnino causalitatem redolet. Præterea sicut agentis naturalis est præcontinere formam et similitudinem effectus, quem producit, ita intellectualis agentis non casu et præter intentionem operantis proprium est præcontinere similitudinem idealem operis, quod efficit. Ergo sicut in agente naturali forma illa, in qua stat similitudo physica cum effectu, veram habet rationem causæ, ita in agente intellectuali forma illa, ad cujus similitudinem fit opus, munus veræ causæ debet participare (4).

Quænam
ejusdem
causalitas.

428. Si porro causalitatem exemplaris requiras, ea repouenda videtur in externa operis productione, prout orta seu determinata ab interno actu voluntatis, qui sit intentio ideam imitandi. Et ratio est, quia hisce positis nihil jam amplius desideratur, ut opus hic et nunc ab exemplari causa pendeat ac procedat, ut consideranti liquet. Aliunde vero sine utroque hujusmodi actu, interno et externo, impossibile est exemplar causare. Nam si desit externa rei productio, nihil fit, ac proinde idea exemplar non actu influxit, id est nullam causalitatem exseruit: si vero desit voluntatis intentio, licet in re ponatur effectus, non ponitur ex vi exemplaris causæ, sed casu ac fortuito, sicut accidit in illa celebri spuma equi, quam pictorem expressisse ferunt, temere projecto in tabulam penicillo (5).

Externum
exemplar non
est proprie

Age vero exemplar duplex distinximus, internum ex externum, et idea etiam vel conceptus duplex est, ut jam

- (1) Vide S. Thom., de *Verit.*, quæst. 3, art. 1.
- (2) S. Anselm. in *Monolog.*, cap. 8.
- (3) Apud Suarez, disp. *Metaph.* 25, sect. 2, n. 1.
- (4) Lossada, loc. cit., n. 8.
- (5) Lossada, ib., n. 7.

alias exposuimus, objectivus, et formalis, quæritur, cuiusnam istorum ratio causæ exemplaris conveniat? Et in primis quod attinet externum exemplar, quamvis forte ex prima nominis impositione et etiam frequentiori usu vulgi dicatur exemplar, non tamen proprie continetur exemplaris causæ nomine; tum quia per se necessarium non est, cum sæpe absque illius præsidio periti artifices ideas suorum artefactorum effingant, ac saltem Deus nullo utatur externo exemplari; tum quia non nisi mediate ac remote dirigit ad opus, excitando scilicet mentem artificis, et quasi materiam suppeditando ad internum conflandum exemplar, cujus est immediate ac per se dirigere (1).

causa
exemplaris, sed
solum conceptus
mentis;

Utrum autem causa exemplaris sit conceptus formalis, an vero objectivus, acriter disputatur. Formalem esse censuerunt apud Suarez (2) Alexander Halensis, S. Bonaventura et Capreolus, quos sequitur ipse Doctor Eximius ac multi alii (3). Objectivum esse tenent alii multi (4) cum S. Thoma (5), Scoto (6), Ockam, Gabriele, Durando, Petro d' Alliacco et aliis (7). Denique quidam distinguunt inter creatum et increatum exemplar; et creatum quidem in conceptu objectivo rei ipsius faciendæ, increatum autem in formali repouunt (8). Primæ sententiæ favent plura Patrum testimonia,

controvertitur
autem
utrum conceptus
autem
vero formalis,
sit exemplaris
causa.

(1) Lossada, loc. cit., n. 3. Cfr. Suarez, loc. cit., sect. 2, n. 8 seqq.

(2) *Metaph.*, disp. 25, sect. 1, n. 9.

(3) Ita v. g. Rubius (*Physicor.*, lib. 2, tract. 6, q. 2), Valentia (in 1.^æ p., disp. 1, q. 15, punct. 1), Fonseca (*Metaph.*, lib. 7, c. 8, q. 2, sect. 4), De Benedictis (*Phys.*, lib. 2, q. 5, c. 3), Rhodes (lib. 2, disp. 2, q. 3, sect. 2, par. 2), Lossada, (loc. cit., n. 4), etc.

(4) Ita Cajetanus (In 1.^æ p., q. 16, art. 2), Ferrariensis (In lib. 1, *Contr. Gent.*, c. 54), Matrius (*Physic.*, disp. 7, q. 7), et Pontius (*Physic.*, disp. 10, q. 1), Frassen (*Physic.*, q. 4, de *Causa exemplari*) cum communi Scotistarum, paucis exceptis; Conimbricenses (*Physic.*, lib. 2, c. 7, q. 3, a. 2), Arriaga (*Physic.*, disp. 8, sect. 8), Soarez lusit. (*Physic.*, trac. 2, disp. 9, sect. 1, par. 2), Semery, (vol. 2, disp. 4, q. 5, a. 1).

(5) S. Thom., 1 p., q. 15, art. 2 corp. et ad 2.um; 1.º disp. 27, q. 2, art. 3, ad 4.um

(6) 1.º disp. 35, q. 1.

(7) Apud Suarez, loc. cit., n. 6.

(8) Ita cum aliis Vazquez (In 1 p., q. 15, disp. 72).

quæ videre est apud Suarez; vocant enim exemplaria divina rationes substantificas existentium et singulariter præexistentes (1); in Verbo Dei incommunicabiliter permanentes (2); divinas, incommunicabiles æternasque rationes (3); hinc potuit Augustinus concludere, omnia quæ facta sunt, in Deo vivere, vel habere rationem vitæ (4); aliaque similia docent, quæ videntur exprimere ipsam Dei essentiam, atque adeo conceptum formalem demonstrant. Tamen non puto hæc penitus rem evincere, sed satis commode explicantur, si dicamus conceptum objectivum non esse aliquid extraneum vel re distinctum a formali, sed esse ipsum formalem relative spectatum, prout est representatio termini vel objecti alicujus; sicut imago objective considerata Cæsaris v. g. non differt ab hac aurea vel argentea statua. Sic ergo ideæ et exemplaria divina possunt, subjective videlicet spectata, dici ipsa substantia Dei, æterna et incommutabilis, quamvis non exerceant munus exemplarium, nisi prout objective considerantur. Itaque forte probabilius dicitur exemplar in objectivo conceptu situm esse. Et ratio est, quia exemplar est forma, quam effectus imitatur, nec artifex, saltem plerumque. Atqui nec effectus imitatur, nec artifex, operando respicit, respicit conceptum formalem, sed objectivum. Quare scripsit S. Thomas: *In quibusdam... agentibus præexistit forma rei fiendæ... secundum esse intelligibile, ut in iis, quæ agunt per intellectum, sicut similitudo domus præexistit in mente ædificatoris; et hæc dici potest idea domus, quia artifex intendit domum assimilare formæ, quam mente concepit* (5). Ex qua doctrina egregie declaratur, quod docent Theologi cum S. Thoma, in Deo nempe non esse nisi unam ideam, si idea subjective spectetur et secundum quod importat actum divinum diversas rerum formas ac rationes creabiles speculantes, esse vero multas ideas, si idea objective sumatur pro ipsis rationibus vel formis hujusmodi a Deo essentiam suam diversimode

(1) Dionys. *de divin. Nomin.*, c. 5.

(2) S. August., *de Civit. Dei*, lib. c. 29.

(3) S. August., *de Genes ad litter.*, c. 13. Cfr. *de Civit. Dei*, lib. 12, c. 25 et 26; et lib. 83, *Quæstion.*, q. 26.

(4) S. August., tract. 1 *In Joann.*

(5) S. Thom. 1 p., q. 15, art. 1. Cfr. 3 p., q. 78, art. 2.

imitabilem contemplando intellectis (1). Verum plura de his videri possunt apud laudatos Auctores (2).

429. Ultima jam restat quæstio de genere causæ, ad quod causa exemplaris revocanda est, et difficultas præcipue versatur inter causam efficientem et formalem. Nam constat exemplar non posse ad materialem causam revocari. Nec satis commode ad finalem reducitur, quia finis longe aliter causat; proprium enim illius est allicere et ad se invitare bonitate sua, at ideæ proprium est opus aliquos dirigere, instar normæ ac regulæ præbendo formam et exemplar, ad cuius imitationem res est facienda. Ad efficientem revocant multi (3) cum S. Bonaventura (4), Halensi (5), Scoto (6), et Hæveo (7), Thomistæ vero plures apud Complutenses (8), qui eosdem sequuntur, sicut etiam Conimbricenses (9), volunt exemplar pertinere ad causam formalem, est enim forma rei externa. Prima istarum sententiarum probabilior videtur ex illa ipsa ratione, qua superius ad veram rationem causæ ideis exemplaribus asserendam usi sumus. Nam artifex præcise propter ideam continet in se similitudinem effectus, sicut agens naturale propter suam propriam formam physicam. Ergo sicut forma naturalis ad effectum influit ut causa efficiens, ita etiam forma illa intentionalis. Adde, quod idea exemplar sit tamquam complementum causæ efficientis, quippe quæ per illam constituitur potens ad operandum, quandoquidem nequit artifex sine illa per se operari, ut constat ex dictis.

Ad quodnam genus causæ revocanda sit exemplaris.

(1) S. Thom. 1 p., q. 15, art. 2; *de Verit.*, q. 3, art. 2.

(2) Adde Joan. a S. Thoma (*Physic.*, q. 11, art. 3), et Sylvest. Mauri (*Quæst. Philosoph.*, lib. 2, q. 18).

(3) Ita Suarez, (loc. cit., sect. 2), Rubius (*Physic.*, lib. 2, tract. 6, q. 3), Benedict. Pererius (*De communibus rerum omnium*, etc. lib. 8, c. 1), Rhodes (loc. cit., disp. 9, sect. 2, par. 2), Lossada, (loc. cit., n. 9, et Pontius (loc. cit.) cum Scotistis.

(4) 3.º dist. 11, art. 1, q. 3.

(5) 1.^a p., q. 23, memb. 4, a. 1.

(6) 1.º dist. 2, q. 2, et dist. 36, art. 1.

(7) 1.º dist. 36, art. 1.

(8) *Physic.*, disp. 9, q. 5.

(9) Loc. cit., q. 4.

Dices, si ratio ista valeat, ipsam causam finalem ad efficientem esse revocandam; nam sicut idea complet ac determinat artificem ad producendum effectum illi similem, ita etiam finis determinat efficientem causam ad agendum.

Verum disparitas est manifesta; quia idea determinat complendo agens intellectuale in actu primo, ac perficiendo in ratione efficientis, sed finis ita determinat ad agendum, ut supponat agens jam completum in actu primo.

Juvat autem notare quod exemplar per se consideratum non est causa efficiens physica, sed moralis; quia mentalis idea neque efficit physice opus externum, neque physice influit in actum voluntatis, ex communi sententia negante actibus intellectus influxum ejusmodi. Solum ergo occurrit idea dictando, dirigendo et quasi consilium præbendo: qui modus concurrendi ad causam moraliter efficientem pertinet. Quocirca etiam dicitur proprie causa operis externi, quamvis illud non immediate, sed medio actu voluntatis ab idea pendeat; causa enim moralis propria dicitur, quamvis non influat in effectum immediatione physica (1).

Plura de his apud Eximium Doctorem require.

ARTICULUS IV.

Comparantur quatuor genera causarum inter se.

430. Dupliciter potissimum possunt invicem comparari hactenus explicata quatuor causarum genera: primo relate ad perfectionem, secundo relate ad mutuam causalitatem. Et sic duo quæri possunt: primum, quo ordine se habeant prædictæ causæ secundum perfectionem; secundum, an possint sibi invicem esse causæ. Et quod primam questionem spectat, certum est extrinsecas, efficientem et finalem, perfectiones esse intrinsicis, materiali ac formali. Primo quia cum genera invicem comparantur, illud est alteri præferendum, in quo perfectissimum membrum superat perfectissimum alterius generis. Atqui suprema inter efficientes et finales causas, nempe Deus, infinite excedit quamlibet materialem

Quoddam
sit perfectius
genus
causarum.

(1) Lossada, loc cit., n. 12.

et formalem. Præterea materialis et formalis sunt essentialiter entia incompleta, atque adeo imperfecta. Unde propter hujusmodi insitam imperfectionem ens infinitum nec potest esse causa materialis nec formalis. At vero causa efficiens et finalis non implicant talem imperfectionem, immo vero quo magis completæ sint, atque adeo magis actuales, eo perfectius, per se loquendo, aptiusque munus efficientis et finalis causæ possunt exercere. Denique materialis et formalis secus ac finalis et efficiens, in ipso causandi modo imperfectionem includunt, quandoquidem non causant, nisi componendo. Jam comparando causas internas inter se, constat formam præstare materiæ tam in ratione entis, quam in ratione causæ, si sermo sit de materia et forma substantiali. Si vero sermo sit de forma accidentali, quæstio revocatur ad illam superius agitam circa perfectionem accidentis relate ad substantiam (1). Si autem efficiens et finalis comparentur inter se ratione perfectionis entitivæ, neutra videtur altera perfectior esse ita generatim loquendo: si denique in ratione causandi comparentur, in multis quidem habent æqualitatem, at in aliis se mutuo excedunt; quemadmodum fuse et egregie declarat Eximius Doctor (2).

Secunda comparatio causarum respicit mutuam earundem causalitatem vel dependentiam in esse vel naturæ prioritatem, nam omnes hæc loquendi formulæ in idem recidunt. Quæritur itaque utrum duæ res possint esse sibi invicem causæ ita, ut una causet alteram, quæ vicissim a prima causetur. Ut autem clarius procedamus, notare oportet, quod sermo est de mutua naturæ prioritate vel causalitate in eodem instanti; nam in diversis non apparet cur repugnet, cum videantur posse saltem per miraculum effectus alicui a Deo adhiberi ad conservandam existentiam suæ causæ, vel ad reproductionem illius, si jam perierit.

Præterea quæstio esse potest de prioritate mutua vel in eodem genere causæ, vel in diverso. Et si sermo sit de eodem genere, sententia est communis omnium, repugnare, quod

Utrum repugnet
mutua
causalitas vel
prioritas
plurium causa-
rum inter se.

(1) Vide supra n. 317.

(2) Disp. *Melaph.*, 27, sect. 1, n. 5-9. Cfr. Rubius (*Physic.*, lib. 2, tract. 8, q. 1), Complutens (*Physic.*, disp. 15, quest. 1).

duo sint sibi invicem causæ quoad primum *esse* reale. Quæ propositio difficultatem nullam habere potest in causis materiali, formali et finali, ut satis patet ex harum causarum notione. Probatur autem de efficiente. Si duo se invicem causarent, unumquodque illorum esset simul natura prius et posterius altero, penderet simul et non penderet quoad idem primum *esse* ab alterius influxu. Atqui id plane contradictionem involvit. Sane esset prius, quia supponitur esse causa; posterius autem, quia supponitur effectus: et consequenter penderet, quia producit ab altero, et non penderet, quia illud producit, atque adeo cum illud alterum non habeat *esse*, nisi per influxum primi, debet hoc præsupponi existens antequam alterum existat. Præterea nihil potest seipsum præsupponere in existentia. Atqui causa præsupponeret seipsam, si daretur mutua causalitas in eodem genere. Nam omnis effectus præsupponit causam suæ causæ; si enim necessario præsupponit suam causam, a fortiori præsupponet causam suæ causæ, ubi sermo est de creatis causis. Atqui si daretur mutua causalitas, effectus esset causa suæ causæ. Ergo si daretur mutua causalitas, effectus seipsum præsupponeret (1). Disputari autem potest circa mutuum priorem vel causalitatem quoad secundum *esse*. Nempe supposito quod fieri possit divinitus, ut una eademque res producatur per plures actiones et causas totales, qua de re superius pauca dicta sunt; quæri posset, an sit possibilis mutua prioritas quoad secundum *esse*, id est postquam jam utraque causa aliunde existere supponitur: v. g. si ignes A et B a Deo solo producantur singuli sua actione totali, utrum possint divinitus in eodem instanti novis actionibus sese invicem producere. Qua de re videri potest Lossada (2). Et hæc quidem spectant ad mutuum causalitatem causarum physice efficientium.

Quæres autem, utrum causæ morales possint sibi mutuo esse causæ, sub qua generali controversia continentur quæstiones illæ theologice, utrum possit aliquis de absoluta

Utrum saltem
causæ morales
possint sibi
invicem esse
causæ.

(1) Plura dabit Lossada, (*Physic.*, tract. 2, disp. 4, c. 2, n. 3, 7) De Benedictis (vol. 2, lib. 2, q. 2, c. 4), Rhodes (lib. 2, disp. 2, q. 1, sect. 5, par. 1), aliique.

(2) Loc. cit., c. 4.

potentia Dei et in alio providentiæ ordine (1) mereri primam gratiam, ita nempe ut Deus alicui tamquam præmium futuri meriti conferret primam gratiam ad ipsum illud meritum necessariam. Si enim id fieri posset, re vera aliquis principium efficiens ipsius meriti mereretur. Similiter solent quærere Theologi utrum Christus mereri poterit ipsam unionem hypostaticam. Quamvis autem non desint, qui possibilem putent huiusmodi mutuum causalitatem; nihilominus communissima sententia negat. Et ratio est, quia causa moralis est vera causa efficiens, quæ necessario supponi debet existens independentem a suo effectu, prout satis patet ex nuper probatis. Atqui independentia huiusmodi postulat, ut causa suam entitatem plenamque sufficientiam sui *esse* aliunde habeat, quam a suo effectu. Ergo impossibile est, ut causa etiam moralis suum principium et causam præcedat vel causet. Præterea si causa moralis suam causam causaret, non minus seipsam præsupponeret, quam si physice causaret; non minus enim ac physica, moralis causa præsupponere debet suam causam, ac proinde causam suæ causæ, id est seipsam, ut modo dicebamus (2).

Dices. Potest Princeps arma dare militi, quia prævidet illum victoriam esse consecuturum. Atqui tunc victoria esset causa moralis et meritoria armorum, arma vero causa efficiens victoriæ.

Resp. *neg.* Minor; in eo enim casu arma non darentur reapse, quia miles ea meruerat, sed ut mereretur: ideoque victoria non foret causa moralis efficiens, sed finalis arma dandi (3).

In alio tamen sensu videntur posse duæ causæ actu existentes mutuo sibi esse causæ morales, quatenus altera alterius exigat conservationem: quod patet in rebus mutuo connexis, v. g. in forma et ultima ejus dispositione. Nam utraque ut nunc existens exigat a Deo conservationem sui pro sequenti instanti, hoc enim proprium est rei permanentis, et consequenter utraque exigat conservationem alterius, cum

(1) In alio, inquam, providentiæ ordine, quia nunc de facto certum Fide divina est, neminem posse ullo modo primam gratiam mereri.

(2) Plura dabit Rhodes, loc. cit., parag. 2.

(3) Vide Card. Lugo, de *Incarnat.*, disp. 8, sect. 2.

nequeat altera sine altera conservari. Ergo utraque moraliter causat seu conservat alteram pro instanti sequenti. Verum hinc non licet arguere ad causas physicas: quia ex mutua prioritate morali in hoc altero sensu non sequitur posse aliquid præcedere se vel suam causam secundum eandem existentiam vel durationem, sed solum posse, ut existens in hoc instanti, præcedere se ut existens in sequenti, vel ut existens moraliter in scientia et volitione divina, præcedere se ut existens physice (1).

431. Sed videndum jam est, quid dicendum sit de mutua prioritate vel causalitate in diverso genere causarum. In primis dubium nullum est circa efficientem ac finalem causas, ut sentiunt communiter auctores. Cum enim finis ad causandum non requirat existentiam realem, sed intentionalem, nam non causat nisi ut cognita, potest causalitatem exercere ante quam physice existat, atque adeo finaliter causare idipsum, a quo postea ipsemet physice efficiendus est. Sic sanitas intenta inducit ad sumptionem medicinæ, per quam tandem ipsa obtinebitur ab ægroto.

Verum de aliis causis, quæ non causant secundum esse intentionale, sed secundum esse physicum ac reale, negandum est possibile esse mutuam naturæ prioritatem. Unde causa efficiens nequit producere suam causam materialem et formalem; quia cum causa efficiens causare nequeat quin existat, nec existat sine materia et forma, ex quibus coalescit, si posset suam causam materialem et formalem producere, profecto seipsam produceret.

Nihilominus Thomistæ non semel admittunt mutuam prioritatem in diverso genere; ut inter materiam et formam substantiale compositum conflantes, et inter formam et ultimam dispositionem in subjecto requisitam ad illius introductionem. Putant enim materiam esse causam formæ non spiritualis, formam vero esse causam ejusdem materiæ, quia tribuit illi existentiam; arbitrantur enim materiam ex sese ita esse puram potentiam, ut non existat nisi per existentiam formæ. Ultimam autem dispositionem ad formam causari efficienter docent ab ipsa forma, quam vicissim eadem illa

(1) Lossada, *Physic.*, tract. 2, disp. 4, cap. 2.

dispositio causat in genere causæ materialis, quatenus materiam disponit ad recipiendam formam. Similiter in re theologica existimant v. g. actum contritionis præire gratiæ sanctificanti per modum dispositionis, et ab eadem præcedi et causari tamquam a causa efficiente. Hæc tamen doctrina, quatenus mutuam naturæ prioritatem continet, generatim rejicienda videtur esse ob nuper insinuatam rationem. Etenim omnis causa physica intelligitur existens prius natura, quam effectus ejus; quia ut causet, debet intelligi jam producta seu terminans actionem sui productivam, nisi absurde velis, ut res nondum producta proximam habeat potentiam causandi; si autem causa physica prius natura, quam effectus ejus, supponi debet ut producta vel terminans actionem sui productivam, jam habet esse, quia *omnis actio potentia terminatur ad esse* (1). Atqui si res A existit prius natura, quam effectus B, nequit pendere a causalitate istius effectus in illo genere causæ physicæ. Quia si res A existit prius natura, quam B, jam est posita extra omnes suas causas, quas proinde supponit existentes pro priori ad se. Ergo implicat, ut una ex causis rei A sit effectus B. Nam alioquin res A præsupponeret existens illud ipsum, ante quod ipsa existit; et effectus B præxisteret ante illam rem, quæ ante ipsum existit, essetque extra omnes suas causas antequam causaretur ab una earum: quod est esse causatum priusquam causetur, et esse priusquam sit. Hoc si non implicat, non est, cur implicet mutua causalitas in eodem genere.

Præterea existere pro priori naturæ est existere cum independentia a causalitate effectus. Ergo non minus in diverso, quam in eodem genere causæ, repugnat mutua duarum causarum physicarum prioritas naturæ.

Antecedens patet primo ex communi prioritatis naturæ notione superius data. Deinde probatur, quia munus causæ necessario secum affert talem independentiam. De conceptu enim causæ est, quod illam subsequatur effectus, et ordine existendi realiter præsupponat. Unde proloquium illud existit: *Prius est esse, quam operari, vel: Operatio sequitur esse*. Jam vero necesse non est, ut effectus subsequatur ac

(1) S. Thom., *de Potent.*, quest. 1, art. 3.

præsupponat causam ordine temporis. Ergo intelligi nequit, quomodo effectus essentialiter subsequatur causam, vel causa natura prior sit effectui, nisi secundum prædictam independentiam a causalitate effectus (1).

Potest tamen inter formam et materiam admitti quædam prioritas in sensu latiori; primo quidem quatenus forma perficit et actuat materiam, a qua ipsa dependet in esse, ac deinde quatenus materia ita est connexa cum forma, ut sine illa esse non possit naturaliter loquendo. Verum ut vides, hæc non est mutua causalitas stricte loquendo. Nam ut superius explicantes causalitatem materiæ ac formæ dicebamus, licet esse et entitas formæ materialis fiat dependenter a materia, tamen entitas materiæ et existentia cum illa identificata non dependet a forma tamquam a causa, sed præsupponitur ad illam, et forma informando materiam, addit dumtaxat illi actum constituentem compositum. Item materia si dependet in essendo a forma, non est, quia non habet esse suum contradistinctum ab esse formæ, sed quia ob suam nativam imperfectionem nequit naturaliter existere, nisi actuata per formam et constituendo compositum. Ergo esse materiæ non pendet a forma tamquam a causa, unde procedit, sed tamquam a conditione et actualitate superaddita, sine qua naturaliter esse non potest, quæ a multis dicitur dependentia a posteriori, et non a priori (2).

ARTICULUS V.

De casu, fortuna et fato.

432. Multa Gentiles de fortuna commenti sunt, quam deam fingebant, super rotam vitream altero pede stantem, bona et mala, divitias ac pauperiem, honores et ignominias, victorias et casus distribuentem (3). Omnia tamen hæc falsa

(1) Vide Lossada, loc. cit., n. 13, 14, 4. Cfr. etiam n. 15.

(2) Suarez (disp. *Metaph.* 27, sect. 2, n. 4-7), ubi plura require per totam sectionem. Cfr. Rubius (*Phys.* lib. 2, tract. 8, q. 2), et Joan. a S. Thoma (*Physic.* q. 10, ar. 4), qui mutuam causalitatem inter materiam et formam tuetur.

(3) Vide S. August. (*de Civit. Dei*, lib. 4), et Plinium (lib. 2, c. 7), et Lactant. Firmianum (lib. 3, *Divinar. Institut.*, cap. 28, 29). Cfr. Conimbric. *Physic.*, lib. 2, c. 6, q. unic.

esse, constat non solum Fide divina, sed etiam ratione, quæ unum Deum agnoscit, et causas secundas creatas cum illius concursu diversimode pro varia cujusque natura viribusque operantes. Casus dupliciter sumi potest, primo et principaliter, ut notat Suarez cum Bœtio (1), pro effectu casuali ac fortuito et secundo pro causa hujusmodi effectuum. Effectus casualis ex communi vocis significatione est ille, qui per accidens ac præter opinionem et intentionem conjungitur effectui per se intento ab aliqua causa, ut quod fodiens terram ad fundamenta domus jacienda, thesaurum inveniatur, vel quod Petrus per plateam transiens, tegula vento mota ac de tecto decidente, occidatur. Duo proinde sunt de ejus ratione: primo ut raro eveniat, secundo ut præter intentionem et opinionem aut scientiam. Primum horum docetur ab Aristotele (2) et ab ejus interpretibus cæterisque auctoribus communissime; si quid enim sæpe contingat, eo ipso putatur ab omnibus certam causam et ordinationem habere. Probe autem nota, ad rationem casualis effectus requiri, quod raro contingat effectus ille, non præcisè seorsim et in se consideratus; secus enim omnia quæ raro accidunt, fortuita et casualia forent, quod falsum est, sed quod raro sequatur effectus a tali causa, ut patet in adducto exemplo, quia thesaurus certe non solet inveniri jaciendo fundamenta, nec moriuntur homines eo pacto transeuntes per plateam. Quod vero attinet ad alteram conditionem, intentio, cujus defectus constituit casualem effectum, intelligenda est duplici illo modo, quo explicata fuit, cum ratio causæ per se describeretur, nempe quatenus intentio importat institutionem vel ordinationem talis causæ et actionis ad talem effectum, quæ sit vel ex ipsa natura rei vel ex directione causæ intelligentis. Quare illa sunt præter opinionem et intentionem, ad quæ vel nullus est ordo naturalis in tali causa, ut constat in adductis exemplis, vel nulla fuit directio alicujus, qui talem effectum sibi obtinendum proposuerit. Unde idem effectus mortis, quæ tegula decidente accidit, poterit esse vel

Casus dupliciter sumi potest:

quid casus sumptus pro casuali effectui;

(1) Suarez, disp. 19, sect. 12.

(2) Vide *Physicor.*, lib. 2, c. 7; et S. Thom. aliosque in eundem locum.

non esse casualis, prout fuerit vel abfuerit in aliquo intentio eo pacto interficiendi hominem: et eadem inventio thesauri, quæ fortuita sit pro fossore, fortuita minime foret illi, qui cognoscens ubinam thesaurus jaceret repositus, fodere aliquem ibidem juberet. Ex quo vides etiam causam, cur non quævis raritas sufficiat ad rationem effectus casualis constituendam, sed ea requiratur, quæ procedit ex defectu intentionis causæ ad talem effectum. Ubicumque enim adest causa ad effectum ordinata, casus nullus esse potest, quantumvis effectus raro accidere soleat, ut constat v. g. in eclipsibus solis et lunæ, aliisque in eventibus.

quid casus
sumptus pro
causa.

Quæ cum ita sint, liquido patet casum, quatenus sumitur pro causa, non esse peculiarem aliquam causam a cæteris distinctam, et ad casuales effectus producendos institutam: id enim prorsus necessarium non est. Nam casus sumptus pro causa non est aliud, quam causa producens fortuitos effectus. Atqui ad producendos hujusmodi effectus sufficit quælibet causa efficiens creata præter intentionem operans, ita videlicet ut cum proprio ejus ac per se intento effectu conjugatur aliquis alius præter intentionem et opinionem talis causæ. Ergo casus pro causa sumptus idem est, ac causa per accidens, definiturque ad mentem Aristotelis; *causa per accidens in iis, quæ fiunt propter finem* (1), vel brevis, est *causa agens præter intentionem* (2); nimirum causa, quæ dum aliquid per se ac propter finem operatur, obtinet etiam effectum, quem non intendebat, respectu ejusmodi effectus vocatur casus.

Quid fortuna.

Simili modo de fortuna disserendum est. Vel enim sumitur pro effectu fortuito vel pro causa. Effectus porro fortuitus si proprie sumatur, in eo solum differt a casuali, quod specialiter dicatur in humanis rebus, vel potius respectu agentium liberorum et ex electione vel proposito operantium. Unde etiam fortuna ipsa sumpta pro causa fortuiti eventus importat causam per accidens in iis, quæ fiunt propter finem secundum electionem, quia nempe causa libera, quæ

(1) Arist. *Physicor.*, lib. 2, c. 6; S. Thom., *Physicor.*, lib. 2, lect. 10.

(2) S. Thom. (ex Aristot.) 2, 2, q. 64 et 8.

dum aliquid operatur secundum electionem et propositum, præter opinionem effectum alium habet, respectu ejusdem fortuna dicitur.

433. Queritur nunc utrum casum et fortunam admittere liceat. Et responsio certa est, casum et fortunam locum habere respectu agentium creatorum, non autem respectu Dei. Primum patet experientia quotidiana et communi sensu omnium: multos enim effectus passim cernimus præter opinionem ac præter intentionem earum causarum, unde procedunt. Negari ergo nequeunt effectus casuales ac fortuiti respectu agentium creatorum. Quod si dantur effectus ejusmodi, necesse est dari quoque causas per accidens, quæ nomine casus et fortunæ intelliguntur, non quidem quales fingunt ethnici et veteres et recentiores, verum quales hactenus descriptæ manent.

An detur
casus et fortuna,
et respectu
quorumnam
agentium.

At respectu Dei nec casus nec fortuna dari potest. Quia nihil evenire potest præter intentionem Dei, quandoquidem nihil potest subterfugere divinam præscientiam, sed quidquid quomodolibet fit, a Deo prævisum est; ac vel effective vel saltem permissive præordinatum. Vel si mavis rem ex S. Augustino probare, quidquid casu fit, temere fit. Quidquid temere fit, sine providentia fit. Sed nihil extra providentiæ regulam accidit, ut nunc supponimus. Ergo respectu illius nihil temere aut vice fortuita potest accidere (1). Et alibi non minus eleganter, quam vere, idem S. Doctor hæc scripsit: *Nihil fit visibiliter et sensibiliter, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut jubeatur, aut permittatur secundum ineffabilem justitiam præriorum atque pœnarum, gratiarum et retributionum in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaque republica* (2). Quam rem egregie illustrat S. Thomas: *In rebus inferioribus videtur quædam a fortuna, vel casu provenire. Contingit autem quandoque aliquid quod ad inferiores causas relatum est fortuitum, vel causale, quod tamen relatum ad causam aliquam superiorem, invenitur esse per se intantum: sicut si duo servi*

(1) Vide hoc argumentum fusius dilatatum apud S. August., in lib. 83 *Questionum*, q. 24.

(2) S. Aug., de *Trinit.*, lib. 3, c. 4.

alicujus domini mittantur ab eo ad eundem locum, uno de altero ignorante, concursus duorum servorum, si ad ipsos seruos referatur, casualis est, quia accidit præter utriusque intentionem; si autem referatur ad dominum, qui hoc præordinavit, non est causale, sed per se intentum (1).

Dices 1.º S. Augustinus in primo libro *Retractionum*, capite primo, se corrigat quod nominibus casus et fortunæ usus fuerit. Ergo casus non est admittendus.

Respondeo, S. Augustinum non reprehendere nomina casus et fortunæ, nisi quia sæpe voces has usurpantes homines minus christiane loquuntur, cum satius sit eorum, quæ vulgo tribui solent fortunæ. Providentiam divinam omnia sapientissime ordinantem causam agnoscere.

Dices 2.º Quædam sunt interdum in rebus creatis præter intentionem Dei, ut v. g. in humanis actibus peccata; et fortasse etiam in naturalibus effectibus aliqui possunt contingere, qui quamvis sint præsciti a Deo, non tamen sint intenti.

Resp. Defectus intentionis, qui rationem casus constituit, intelligendum esse defectum vel naturalis ordinationis vel voluntatis et propositi, qui consequatur defectum prævisionis. Unde effectus, qui futurus prævidetur ab intellectuali agente, quamvis sit contra ejus voluntatem ac placitum, casualis dici nequit. Sic si quis dux militaris, dum urbem tormentis bellicis oppugnat, prævideat occisionem innocentium puerorum, vel matris suæ, occisio illa quantumvis displiceat duci, casualis dici nequit. Quare peccata et cætera, quæ obijciuntur, casualia Deo dici nequeunt. Adde, quod quidquid est positivi in ipsis peccatis, a Deo per se causatur, et *quodammodo* intentum dici potest, saltem quantum ad voluntatem, quam Deus habuit concurrendi ad illum effectum, operante causa secunda. Quocirca nullus effectus naturalis potest dici casualis respectu Dei, non tantum propter præscientiam, sed etiam propter efficientiam per se et aliquam intentionem, quam Deus habuit hoc ipso, quod voluit tales causas naturales procreare aptas ad talem effectum, et cum illis concurrere. Ipse vero defectus ac formalis malitia peccati,

(1) S. Th., 1 p., q. 116, art. 1. Cfr. 1 p., quæst. 22, art. 2, ad 1.^{am}

ne sit casualis, necesse non est, ut per se intendatur, quia id est præter rationem ejus, cum nemo intendens malum operetur; sed satis est, ut prævisus fuerit ac permissus, cum potissimum a Deo semper sit ordinatus ad pœnam, vel ut sit occasio majoris boni: *ordinatus*, inquam, non præordinatione, quæ secundum rationem præcedat scientiam, sed quæ sequatur (1).

Cæterum quod attinet modum, quo casus contingit, effectus fortuiti et casuales supponunt concursum plurium causarum, plerumque efficientium, ut patet in inventione thesauri ac cæteris exemplis. Ut enim thesaurus inveniretur, necesse fuit, ut aliquis foderet, et aliquis alius in eodem loco thesaurum recondere; similiter in morte quæ ex tegula decidente contingit, et in exemplo servorum sibi occurrentium, quo usus fuit S. Thomas, adest concursus plurium causarum, quarum singulæ aliquid efficiunt per se, verum conjunctio illarum est per accidens aut præter intentionem; et ideo effectus casuales non requirunt aliquam causam distinctam a causis per se operantibus; sed ipsæ causæ per se suum effectum edentes, dicuntur causæ per accidens, quia, quin ipsæ opinentur, sunt in causa, cur effectus ille suus conjungatur cum alio effectu non intento. Nam ad hujusmodi fortuitum concursum effectus cum alio requiritur et sufficit, ut singulæ illæ causæ suum quæque producant effectum, nihil opinantes nec intendentes conjunctionem illius cum effectu alterius causæ. Non tamen semper effectus casuales procedunt ex concursu plurium causarum efficientium; sed possunt etiam oriri ex concursu efficientis cum materiali, ut patet in monstis, quæ contingunt ex dispositione materiæ; quamvis tunc effectus non est casualis respectu materialis causæ, quæ prout sic disposita est, non potest non concurrere ad monstrosum effectum, sed respectu efficientis duntaxat (2).

434. Disputatio de causis absolvi nequit, quin pauca dicamus de fato, quod multi finxerunt instar ferreæ cujusdam legis, cui agentia omnia subicerentur. Fati assertores

(1) Vide Suarez., disp. 19 *Metaph.*, sect. 12, n. 4.
(2) Vide Suarez., loc. cit., n. 5-9.

Quo pacto casus contingat, amplius declaratur.

Quid fatum

præcipui perhibentur in antiquitate Stoici, ut refert Tullius (1) et Diogenes Lærtius (2), definiebantque, ut scribit idem Cicero, *fatum esse connexionem et ordinem causarum universi, a quibus aiebant omnia ex necessitate provenire*. Seneca vero ex eadem Stoicorum secta fatum dixit *esse rerum omnium necessitatem inevitabilem, quam nulla vis rumpat* (3). Doctrina fati regnavi tapud Romanos, ac potissimum apud Græcos, ut constat ex eorum mythologiis et scriptis. Cæterum quod attinet ad fati, ut ita dicam, imperium, putat S. Augustinus (4), eam fati necessitatem placuisse Stoicis, quæ solas actiones naturales comprehenderet, nec ad humanas sese porrigeret actiones. Alii vero fatum dominari credebant non in solos homines, sed in ipsos etiam deos. Unde Homerus Jovem ac Thetim inducit futuram Achillis mortem defentes, quam avertere non poterant, quia decretam sciebant esse fatali necessitate. Commiscebantur enim pœtæ leges ac factorum decreta æneis tabulis descripta esse, quæ dii nosse quidem poterant, non tamen emendare (5). Quod vero causam attinet fatalis hujus necessitatis, eam multi repetebant præcipue ex astrorum sitibus, dispositionibus ac variis motibus: hinc enim inevitabili necessitate proveniunt varii aspectus et concursus causarum sublunarium, ex quibus aiebant eadem necessitate effectus omnes in hoc inferiori mundo evenire. Quare fatum definiebant cum Apuleio aliisque: *causarum colligantiam ex astrorum motu et vi efficaciam trahentem*. Alii necessitatem istam ex ipsa causarum natura, alii ex deorum decreto derivabant, ut Stoici (6).

Post exortum propagatumque lumen christianæ religionis nondum penitus extinctum est ejusdem semen erroris; nam fatali necessitati subjectas voluere humanas actiones ac voluntates Mahumetani et quidam hæretici, ut Priscillianitæ, aliique,

(1) *De Divinatione*, lib. 1 sub fin.

(2) Lib. 7, in vita Zenonis.

(3) Seneca, *Quæstionum natural.*, lib. 2, cap. 36. Cfr. *ibid.*, cap. 35.

(4) *De Civit. Dei*, lib. 5, cap. 10.

(5) Cicero., *de Divinat.*, et *de Fato*.

(6) Vide Senecam (Op. cit., lib. 2, cap. 35; et *de Beneficiis*, lib. 4, cap. 7); S. August. (*de Civit. Dei*, lib. 5, cap. 10): testimonia Plutarchi et aliorum refert Ludovicus Vives in libr. 5.UM *de Civit. Dei*, cap. 1 et 10.

qui vel Astrologiæ judicariæ vanitates sectati sunt, vel perperam de divina providentia et prædestinatione sensere, quorum mox falsissima dogmata renovarunt Lutherus, Calvinus ac cæteri humanæ libertatis osores. Fatalismum denique, si sibi constare velint effugere nequeunt post Hobbes et Hume recentiores Athei et Pantheistæ ac Materialismi, Evolutionismi, Positivismi et Determinismi patroni.

435. Quid jam de Fatalismo sentiendum sit paucis aperiam. Doctrina hæc prout a suis assertoribus fere semper propugnata est, multos continet errores non solum contra catholicam Fidem, sed etiam contra rationem naturalem: quapropter damnata est ab Ecclesia multis in Conciliis (1), et a SS. Patribus diligentissime impugnata (2), et nomen ipsum fati catholicis odiosum factum est; quamvis adhibita sana interpretatione non videatur esse omnino rejiciendum.

Primo itaque tribuere causis secundis fatalem necessitatem independentem a Deo, vel cui Deus ipse subjiciatur, plane stultum est et contra rationem naturalem, quæ demonstrat, Deum omnipotentem ac liberum esse in operibus ad extra, ideoque a nullo pendere, omnia vero alia ab ipso pendere *in fieri, esse et operari*, ut suo loco videbimus (3).

Secundo constituere talem fati necessitatem, quæ ex astrorum et aliarum naturalium causarum influxu ad omnes inferiores causas, atque adeo ad ipsas etiam humanas voluntates, dimanet, est pariter error naturali etiam rationi repugnans. Ratio autem est, quia fatalis ista necessitas prorsus excinderet humanam libertatem. Præterea doctrina illa supponit cælorum influxum directe et per se cadere in humanas

(1) Vide epist. 15 dogmaticam S. Leonis I. ad S. Turibium Asturicensem, n. 11 et 14, (apud Denzinger, *Enchirid.*, n. 108-111); Concil. Bracharens. I. cap. 4, Hispaniense ann. 447, (Denzing., pag. 70), Constantiens. *in damnat. art. 27 Joann. Wicleff* (Denzinger n. 503).

(2) Recensendi nominatim sunt S. Leo M. (epist. 91, cap. 11 et 13); Eusebius (*de Præparation. Evang.*, cap. 5 seqq.), S. Joann. Chrysost. (*de Providentia*), Theodoretus (in orat. *de Provida*), Nemesius (lib. 6 *Philosophia*), S. Augustinus (*de Civit. Dei*, lib. 5), S. Gregorius M. (*Homil. 10 in Evang.*), Bœtius (*de Consolat. Philos.*), S. Damascenus (*de Orthod. Fide*, lib. cap. 25), S. Thom. (Opusc. *de Fato*; 1 p. q. 116. lib. 3. *Contr. Gent.*, cap. 93), et alii.

(3) Lege Suarez, disp. *Metaph.* 19, sect. 11, n. 4-7.

animas et voluntates, quod est contra animæ rationalis spiritualitatem et consequenter contra ejus immortalitatem (1). Nihil ergo mirum si tam gravis error damnatus fuerit et a Conciliis et a Patribus, et multis etiam præcis Philosophis confutatus (2).

Denique simili modo pugnat cum humanæ libertatis certissimo dogmate fatalis necessitas, quæ voluntatem ad certos actus ineluctabiliter adstringeret, etiamsi quis eam adstrueret ab ipso Deo, vel ab efficacia gratiæ vel a prædestinatione provenientem (3).

Fatum in sano
sensu acceptum.

Tertio fatum sumi potest pro serie vel ordine causarum ita dispositarum ex divina providentia, sicut necesse est ut talis effectus certissime contingat prout a Deo præordinatus: quo sensu fatum definiri potest ex Angelico, *ordinatio secundarum causarum ad effectus divinitus prævisos* (4). Et in hoc sensu ponere fatum quoad rem ipsam perinde est, ac divinam providentiam agnoscere, nam *sic... in quantum omnia quæ hic aguntur, divinæ providentiæ subduntur, tamquam per eam præordinata et quasi prælocuta, fatum ponere possumus* (5). Dixi quoad rem ipsam, quia fatum non est præcis ipsa providentia subjective et active considerata, prout est in mente Dei, sed effectus ejus, vel ut loquitur S. Thomas *explicatio* (6) ejus rebus adhibita vel dispositio passive in rebus ipsis existens. Nam *divina providentia per causas medias suos effectus exsequitur. Potest ergo ipsa ordinatio effectuum dupliciter considerari: uno modo,*

(1) Cfr. S. Thom., 1 p., q. 116, ar. 1; lib. 3.º *Cont. Gent.*, cap. 93; *Compend. Theolog.*, cap. 138.

(2) Vide apud Suarez, loc. cit., n. 7.

(3) Vide Concil. Trident. sess. 6, can. 5; Propos. 2.^a Jansenii damnata ab Innocent. X. (*Denzinger*, n. 667); Artic. 27 Joannis Wicleff damnata a Martino V. in Concil. Constantiensi (*Denzinger*, n. 593), et Concil. Carisiac. et Valentin. adversus Gotescalcum et Joannem Scotum (*Denzinger*, n. 280, 284, 285).

(4) S. Thom., 1 p., q. 116, art. 4. In idem recidit illa alia definitio S. Thomæ, quæ fatum dicitur: *dispositio providentiæ divinæ de futuro progressu esse et vitæ inferioris*. (*Opusc. de Fato*, art. 2).

(5) S. Thom., 1 p., q. 116, art. 1. Cfr. 3.º *Contr. Gentes*, cap. 93; *Compend. Theol.*, cap. 38; Suarez, loc. cit., n. 11.

(6) *Compend. Theol.*, loc. cit.; 3.º *Cont. Gentes*, loc. cit.; *Quodlib.* 12, art. 4.

secundum quod est in ipso Deo, et sic ipsa ordinatio effectuum vocatur providentia. Secundum vero quod prædicta ordinatio consideratur in causis mediis a Deo ordinatis ad aliquos effectus producendos, sic habet rationem fati. Et hoc est quod Boetius dicit (4.º *de Consolat.* pros. 6, a princip.) *Sive famulantibus quibusdam providentiæ divinæ spiritibus fatum exercetur, seu anima seu tota inserviente natura, sive cælestibus siderum motibus, seu angelica virtute, seu demonum varia solertia, seu aliquibus eorum seu omnibus, fatalis series textitur* (1). *Sic ergo est manifestum, quod fatum est in ipsis causis creatis, in quantum sunt ordinata a Deo ad aliquos effectus producendos* (2). «Et consonat ipsum nomen, quod a *fando* dictum est: unde significat id quod effatum est, non ipsum qui effatus est» (3).

Et in hoc sensu non solum fatum dari in rebus, sed eidem subjeci omnia, quæ a causis secundis fiunt, solis exceptis operibus a Deo immediate factis (4), probat S. Thomas (5).

Verum ut vides fatum in hoc sensu longe distat ab absurdo illo fato, quod superius exclusimus, non solum quia hoc a divina voluntate dependet, sed etiam quia caret ferrea illa et ineluctabili necessitate, quamvis plenam sortiatur infallibilitatem et immobilitatem a divina præsentia providentiæque procedentem, quæ novit etiam causas contingentes, quæque quantum est de se non sunt ad unum solum

(1) De quibus omnibus egerat S. Thom., 1 p., q. 104, art. 2; quest. 111, art. 2; et quest. 116, art. 1.

(2) S. Thom., 1 p., q. 116, art. 2.

(3) Suar., loc. cit.

(4) Ob hanc causam excipit Suarez (loc. cit.) actus liberos voluntatis creatæ, quia liberum arbitrium Deo immediate subijcitur, et non aliis causis vel dispositioni carum, nisi per accidens ac remote, et ideo vel nullo modo vel non nisi improprie actus liberi arbitrii possunt fato attribui, ipsimet Dei providentiam et immediatum influentiam ejus fatum appellando. Hoc mihi verum videtur relate ad proprios cujusque actus liberos. Quæ vero agenti libero contingunt ex aliarum causarum liberarum actibus, non videtur, cur non comprehendendi possint sub nomine fati in prædicta significatione, qualia sunt favores v. g. vel odia et injuriæ nobis illatæ cæteraque prospera vel adversa a causis liberis provenientia, quorum mira varietate contexta est, Deo sic decernente aut certe permittente, vita hominum in terra.

(5) 1 p., q. 116, art. 4; *Quodlib.* 12, art. 4.

determinatæ, ita disponere atque ordinare, ut certissime et infallibiliter prævisos ac suavissime præordinatos effectus producant, ac præstabilitos assequantur fines, quin suam illis contingentiam et indifferentiam auferat, vel nativam earum conditionem immutet (1). Et ob hanc causam celebratur a Scholasticis Bœtiana illa definitio, qua fatum in sano sensu intellectum dicitur: *dispositio (seu ordinatio) immobilis rebus mobilibus indærens*: de qua vide S. Thomam (2). Quomodo autem providentia Dei certissima et infallibilis esse possit, quin causis secundis contingentibus necessitatem imponat, non est nostrum nunc declarare, sed est controversia ad Theologiam tanquam ad sedem propriam amandanda.

Nomen fati
cavendum.

Secundum hanc ergo acceptionem, negare *fatum est providentiam divinam negare. Sed quia cum infidelibus nec nomina debemus habere communia, ne ex consortio nominum possit summi erroris occasio, nomine fati non est a fidelibus utendum, ne videamur illis assentire, qui male de fato senserunt, omnia necessitati siderum subjicientes. Unde Augustinus dicit in V de Civitate Dei (cap. 1): Si quis virtutem vel potestatem Dei fati nomine appellat, sententiam teneat, linguam corrigat. Et Gregorius (3) secundum eundem intellectum dicit: Absit a fidelium mentibus, ut fatum aliquod esse dicant (4).*

Finem hic *Ontologiae* facimus amplissimas Deo gratias agentes, qui arduum laborem ob ejusdem gloriam susceptum pro modulo tenuitatis nostræ perficere concessit.

(1) Lege S. Thom., 1 p., q. 116, art. 3; *Comp. Theol.*, cap. 39, 40. Cfr. Suarez, loc. cit., n. 11.

(2) 3.º *Cont. Gent.*, cap. 93. Cfr. Suarez, loc. cit., sect. 11, n. 10.

(3) S. Gregor. M., Homil. 10, in *Evangel. Epiphani.*

(4) S. Thom., lib. 3.º *Contr. Gent.*, cap. 93. Cfr. 1 p., q. 116, art. 1; *Compend. Theol.*, cap. 38.